

ועד ההצלה המאוחד שלייד הסוכנות היהודית (הוועד למען יהודי אירופה הכבושה, 1943-1945).

עם פרוץ מלחמת-העולם השניה הוקמה ליד הנהלת הסוכנות בירושלים ועדה ובה ארבעה מחברי ההנהלה: יצחק גרינבוים, משה (חיים) שפירא, אליהו דובקין וד"ר אמיל שמורק. הוועדה נקראה 'ועדת הארבעה' או 'הוועד לענייני יהודי פולין', ותפקידה היה לרכז את הידיעות שהגיעו מן היהודים בגטאות פולין, ולסייע להם ברשיונות עלייה, חבילות מזון וקשר עם הארץ. לפני 1942 שלחה הוועדה (שפעלה בשיתוף עם נציגות יהודי פולין) סיוע מועט למדי, והוא יועד בעיקר לעסקנים ציוניים ולקרובי משפחה של תושבי ארץ-ישראל.

בסוף 1942, כאשר התברר ליישוב בארץ שבאירופה מתנהלת השמדה פיסית שיטתית של היהודים, הועלתה בציבור תביעה להקים גוף כללי-יישובי, בעל סמכויות ומשאבים, שירכז את פעולת ההצלה, ואומנם, בינואר 1943 נבחרו שנים-עשר נציגים ל'נשיאות ועד ההצלה': חברי ועדת הארבעה וברנרד ג'וזף (דב יוסף) (מהנהלת הסוכנות), יצחק בן-צבי, שלמה זלמן שרגאי ויהושע סופרסקי (מהנהלת הוועד הלאומי), בנימין מינץ והרב יצחק מאיר לזין (מאגודת ישראל), ויוסף קלרמן וצבי (הרמן) סגן (מן הרביזיוניסטים). ליושב-ראש הנשיאות התמנה יצחק גרינבוים. לצד הנשיאות נבחרה מליאה, בת 30 חברים, רובם נציגי התאחדויות העולים, וכן נציגי מוסדות ומפלגות, וכן נבחרה מזכירות: מקסימילין אפולינרי הרטגלס, היושב-ראש האחרון של ההסתדרות הציונית בפולין, מזכיר מדיני; אברהם האפט, איש דגניה א, גזבר; ויוסף קליינבוים מזכיר כללי.

מראשית הקמתו של הוועד נמתחה ביקורת ציבורית קשה על הרכבו. ראשית, מפני שלחבריו היו תפקידים רבים אחרים, ולכן לא יכלו להקדיש את כול זמנם להצלה, ושנית, מפני שלמעשה לא היו לוועד סמכויות: פעולתן של מחלקות הסוכנות רוקנו את הוועד מתוכן, הוועד הלאומי אירגן את ההפגנות והעצומות, והיו בארץ עוד מרכזים לאיסוף מידע. חברי הוועד, פרט לחמישה שהיו חברי הנהלת הסוכנות, היו שותפים לביקורת.

ביקורת קשה ותביעה חוזרת ונשנית להתפטר הופנו במיוחד אל היושב-ראש, גרינבוים: במהלך 1942 התקשה גרינבוים מאוד להאמין בידיעות על ההרג השיטתי ועל מחנות ההשמדה. כבר בראשית 1943 נואש מהצלה בקנה-מידה גדול, מחמת מיעוט אמצעיו של היישוב ויחסן המתנכר של בעלות-הברית, ולפיכך סבר שיעקר משימתו של היישוב היא להקים בארץ מיקלט לנותרים. את מסקנותיו אלו, שעם הזמן התחזקו, ביטא, כדרכו, בצורה בוטה ולעיתים מקוממת, כגון אמירתו שצורכי הארץ והיישוב עדיפים על צורכי הגולה.

למרות ההתבטאויות ההן פעל גרינבוים הרבה לאיסוף כספים להצלה שלא מתקציבי הסוכנות, וניהל התכתבות עניפה עם מדינאים ומוסדות שונים בעולם, לשכנעם לסייע בהצלה. גרינבוים גם העלה רעיונות והצעות שתכליתם הצלה לשם הצלה, לכול מקום שהוא, ולא דווקא כדי להעלות יהודים לחיזוק היישוב.

היחסים המתוחים בין גרינבוים לדוד בן-גוריון, יושב-ראש הנהלת הסוכנות, הקשו על תפקודו של גרינבוים כיושב-ראש ועד ההצלה, והיו אחת הסיבות לכך שלוועד לא היו סמכויות של ממש, והוא הוסמך לפעול בתחומים מצומצמים בלבד: איסוף ידיעות, העלאת רעיונות, שיגור מברקי קריאה לעזרה, וכדומה. עיקר פעולות ההצלה של היישוב לא נעשה איפוא על-ידי ועד ההצלה, אלא על-ידי גופים אחרים, כגון המוסד ל'עליה ב', פעילים בצמרת ה'הגנה' וההסתדרות, ושליחי היישוב בקושטא ובז'נווה. מפאת חשאיות פעולתם לא היו פרטיה ידועים בציבור, ולפיכך המשיך ועד ההצלה להיות הכתובות למורת רוחו של הציבור מממדי ההצלה בשנים 1943-1944.

למרות הכול החזיק הוועד מעמד כשנה וחצי, בעיקר משום שהשותפים בו הבינו, שהמצב באירופה מורכב מכדי שאחד מהם יוכל לפעול לבדו, ומשום ההערכה שרחשו ליושרו של גרינבוים ולאישיותו. ביוני 1944 הורחקו נציגי הרביזיוניסטים מן הוועד, משום שניהלו קרנות הצלה נפרדות, ומשום שהיחסים בינם ובין היישוב המאורגן החריפו. מ-1945 השתלב הוועד בעיקר בסיוע לפליטים, ולקראת הקמת המדינה הסתיימה פעולתו.